

УДК 330.1:378.4

УНІВЕРСИТЕТИ ЯК СУБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Л. С. ШЕВЧЕНКО,

*д-р екон. наук, проф.,
завідувач кафедри економічної теорії,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Здійснено порівняльний аналіз концепцій знанневого, академічного та інтелектуального підприємництва. Охарактеризовано діяльність університетів як суб'єктів інтелектуального підприємництва. Розкрито роль компетентнісного підходу в навчанні та особливості компетенцій інтелектуального підприємництва. Розглянуто перспективи підприємницької трансформації університетів України.

Ключові слова: інтелектуальне підприємництво, університет, компетенції інтелектуального підприємництва.

У розвинених країнах, де частка вартості знань у загальній вартості виробленої продукції перевищує 50 %, зростає роль інтелектуального забезпечення інноваційного розвитку економіки. На зміну звичайному викладацькому університету приходять університети, які не тільки надають освітні послуги високої якості, а й стають суб'єктами інтелектуального підприємництва.

Зростання ролі університетів у розвитку інтелектуального підприємництва вивчають насамперед зарубіжні вчені, серед них: А. J. Abosede, А. В. Antal, R. A. Cherwitz; Т. С. Dandridge, В. Johansson, S. Kwiatkowski, А. В. Onakoуа, J. Robinson, I. Sennikova. У країнах СНД проблеми інтелектуального підприємництва університетів аналізують М. К. Ахтямов, Є. В. Верхогляд, В. Б. Воронін, Г. Константинов, Н. А. Кузнецова, К. Н. Полещенко, Л. В. Саакова, Б. В. Саліхов, С. Філонович, О. В. Хомін, Т. Ю. Чикулаєва.

Метою даної статті є узагальнення науково-методологічні підходів,

сформованих науковцями, щодо розуміння сутності інтелектуального підприємництва, охарактеризуємо перспективи трансформації університетів у суб'єкти інтелектуального підприємництва.

Зарубіжні дослідники розрізняють знаннєве, академічне та інтелектуальне підприємництво [1].

Знаннєве підприємництво сфокусоване на виробництві й використанні нових знань, поліпшенні наукових досліджень та розробці інновацій. Воно вважається найбільш підходящою формою підприємництва для неприбуткових організацій освітян і втілюється в моделі дослідницького університету. Сутність останнього – інтеграція навчального процесу та фундаментальних наукових досліджень – уперше системно була визначена В. Гумбольдтом у 1809 р. при створенні Берлінського університету. Сучасні критерії дослідницького університету набагато конкретніші. Наприклад, Ліга європейських університетів до них відносить: 1) виконання наукових досліджень на світовому рівні (excellence) не менш ніж за трьома напрямками; 2) інтеграцію досліджень і освітньої діяльності; 3) підготовку аспірантів (PhD) за науковими напрямками рівня excellence. Відповідно до критеріїв Фонду Карнегі (США), дослідницькі університети характеризуються найбільшим обсягом фінансової підтримки освітньої діяльності, досліджень і розробок з федерального бюджету, а також тим, що щорічно присуджують не менше 50 докторських ступенів за широким спектром наукових досліджень. Важливо й те, що дослідницькі університети проводять фундаментальні та прикладні дослідження, які часто не підлягають комерціалізації, відповідно до державних інтересів, готують висококваліфіковані кадри для науки і викладання [16].

Академічне підприємництво набуває розвитку наприкінці індустріальної епохи (у 1980-ті рр.) як стратегія комерціалізації наукових знань. Основним суб'єктом академічного підприємництва є підприємницький університет (Г. Іцковіц), який не просто взаємодіє з промисловістю, а здатен комерціалізувати результати своєї наукової діяльності, заробити прибуток і залучити додаткові фінансові ресурси. Відбувається формування університетів-

корпорацій. Досвід США вказує на дві моделі становлення підприємницького університету [8]. Перша – університет-підприємець, кафедри та факультети якого пропонують ринку нові науково-навчальні продукти. Друга модель – університет підприємницький за результатом, який надає можливість викладачам, студентам і випускникам виходити на глобальні ринки із заснованими ними інноваційними компаніями. Скажімо, університети Стенфорда і Берклі (штат Каліфорнія), виконуючи замовлення з боку великих корпорацій і Пентагона, фактично створили світовий центр високих технологій, відомий як «Кремнієва долина». Центральною ланкою діяльності підприємницького університету є комерціалізація та захист інтелектуальної власності.

Інтелектуальне підприємництво як концепція започатковується наприкінці 1990-х рр. Ідеться про інтеграцію інтелектуалізму, підприємництва й університетської (академічної) освіти [1]. Інтелектуалізм спирається на ерудицію та критичне мислення, більше на розум, ніж на емоції та почуття, передбачає оволодіння широкими й різнобічними знаннями, культивує незалежність думок, розвиток аналітичних здібностей, раціональний підхід до розв'язання концептуальних і практичних завдань. Підприємництво відповідає за ризиковані експерименти і прийняття рішень, розвиток і використання діяльній сили людей для реалізації різних проектів. Освіта є основою інтелектуалізації підприємництва, насичує підприємницьку діяльність новими знаннями, сприяючи зростанню духовності, служінню інтересам суспільства, а не тільки особистій вигоді.

У широкому розумінні інтелектуальне підприємництво *асоціюється*:

– зі створенням найновіших знань, організацією та управлінням відтворенням знань, їх втіленням у конкретні життєві блага завдяки механізмам співробітництва і взаємодії економічних агентів, які на практиці набувають форми різних інтелектуальних співтовариств [2];

– з певним способом формування венчурної кар'єри, можливостями творити надзвичайний венчурний бізнес у звичайних сферах. Інтелектуальні

підприємці зазвичай досягають мети; активно адаптуються до змін зовнішнього середовища; бачать ті перспективи, яких не бачать інші; дають економіці стабільність і гарантують зайнятість значній кількості людей [3; 4, с. 51];

– з виходом підприємництва за межі соціально-економічних взаємодій і бізнесу, оскільки знання як такі потрібно виробляти завжди і скрізь; можливостями впливу підприємців на різні сфери суспільного життя, тоді вживають поняття «культурний підприємець», «соціальний підприємець», «політичний підприємець» [12].

У більш вузькому значенні інтелектуальне підприємництво характеризують як особливий тип підприємництва, здійснюваний інтелектуалами, які створюють соціально-орієнтовані складні, високотехнологічні інтелектуальні продукти (ноу-хау, програмне забезпечення, нові технології та способи інвестування тощо), причому керуються не тільки економічними вигодами (прибутком), а й цілями самореалізації та духовно-моральними орієнтирами. Інтелектуальними підприємцями є передусім дослідники і вчені, викладачі та інші компетентні фахівці, які займаються комерціалізацією власних ідей і розробок. Водночас самі підприємці стають інтелектуалами. Інтелектуальне підприємництво реалізується в таких сферах: науково-технічній (НДДКР, інжиніринг, розробка ПО, високотехнологічне підприємництво); креативній (написання літературних творів, малювання, шоу-бізнес, інші види мистецтва, реклама, дизайн тощо); управління (консалтинг); освіти та підготовки кадрів; наданні інформаційних послуг тощо [5; 15].

Піонером у застосуванні ідей інтелектуального підприємництва у вищій школі став Університет Техасу в Остині. Декан цього університету R. A. Cherwitz (Р. А. Червітц) вважає, що інтелектуальне підприємництво змінює модель навчання з «учнівство – сертифікація (одержання документа про освіту) – здобуття права» на «відкриття – власність – відповідальність». Студенти формують відповідальність не тільки за те, як їм вчитися, а й перед суспільством за те, як їм застосувати результати навчання. Викладачі більше не вдовольняються передаванням обмежених програмою знань, а скеровують

навчання на зовні зобов'язання університету відповідно до вимог нового навколишнього середовища.

Університет, який сповідує ідею інтелектуального підприємництва, не втрачає своїх якостей як підприємницький. Однак у навчальній діяльності акценти змінюються. На перший план виходить формування компетенцій інтелектуального підприємництва. Саме вони, як підкреслюють К. Н. Полещенко і Є. В. Верхогляд, потрібні для успішної конкуренції випускників ВНЗ в економіці знань. Залежно від співвідношення критеріїв «знати – вміти» та «раціональне – ірраціональне мислення» автори розрізняють такі компетенції інтелектуального підприємництва: креативну компетентність (уміти мислити нестандартно, знаходити нове в буденному, володіти технологіями пошуку нових ідей); аналітичну компетентність (уміти здобувати, систематизувати та обробляти інформацію; працювати з документами; приймати обґрунтовані рішення; володіти комп'ютерними програмами обробки даних); інноваційну компетентність (уміти організовувати команду під новий проект, складати і обґрунтовувати бізнес-план, володіти маркетинговими технологіями, знати, як комерціалізувати бізнес-ідею); комунікативну компетентність (володіти технологіями ефективних комунікацій; уміти працювати в групі, швидко адаптуватися до навколишнього середовища) [11].

Водночас існують кілька проблем розвитку інтелектуального підприємництва у вищій школі, які потребують свого розв'язання.

Проблема перша – ризик зведення професійної підготовки до формування дискретних наборів («пакетів») компетенцій [14, с. 58–61]. Теоретично використання компетентнісного підходу в навчанні передбачає комплексне опанування студентами знань і вмінь. Якщо «кваліфікація» описує функціональну відповідність між вимогами робочих місць і метою освіти, то «компетенція» («компетентність») означає єдність професійних навичок, умінь і ціннісних орієнтацій, дає можливість діяти адекватно в широких сферах. В академічному розумінні компетенція передбачає володіння методологією і термінологією, притаманних певній галузі знань, а також системних

взаємозв'язків, що діють знання у цій галузі, та здатність визначати їх аксіоматичні межі. У професійному контексті йдеться про володіння правом відповідно до своїх знань або повноважень робити щось, судити про щось [13].

Проте Х. Г. Тхагапсоев слушно наголошує, що університети зараз на догоду моді відходять від високої планки академічного знання, перетворюючись на масово-конвеєрне виробництво компетенцій (набору схемних знань, знань правил і рецептів, а також умінь діяти на їх основі). На його думку, компетентність не зводиться до суми знань, оскільки має діяльнісну, а отже – технологічну природу. Компетентність ситуативна, виявляє себе як дія «тут і зараз», в конкретних ситуаціях. Більш того, компетентність не виявляє себе без цих ситуацій, які можуть бути штатними й позаштатними. Інакше кажучи, компетентнісний підхід передбачає не лише наявність прицільної знанневої структури і високих інформаційних технологій навчання, а й урахування спектра можливих (типових і позаштатних) ситуацій у рамках даної професії (спеціальності, напряму). До універсально типових ситуацій при цьому можуть бути включені такі: інструментальні, рецептивні, евалютивні, презентаційні, креативні, комунікативні, інтеракційні, апелятивні і ситуація прийняття рішення. У розробці такого аспекту компетентнісної парадигми освіти ми поки ще успіхів не маємо [14, с. 58–61].

Проблема друга – відсутність у більшості людей когнітивних знань та підприємницького підходу до створення нових знань. Проблема актуалізується під впливом низки чинників, які Г. Константинов і С. Філонович назвали «парадоксами сучасної освіти». Серед них такі:

1) парадокс інформаційної насиченості – доступність великих обсягів інформації в Інтернеті знижує мотивацію студентів до генерації нових знань; замість того, аби інтерпретувати доступну інформацію, зіставляти її з власним досвідом і створювати особисте нове знання, студенти намагаються шукати інформацію в Інтернеті й механічно трансформувати її в очікуваний результат;

2) парадокс невизначеності – зростання обсягу доступної інформації супроводжується зростанням кількості альтернатив у процесі прийняття

рішення, що посилює відчуття невизначеності ситуації і тривожності. Людина змушена шукати нову інформацію, в результаті невизначеність ще більше зростає. Аналогічна ситуація і зі знанням. Неможливість переробити значну частину інформації часто посилює у людини відчуття інтелектуальної неспроможності і обмежує бажання генерувати нові знання;

3) парадокс освіти – усвідомлення факту прискореного старіння знань (наявності так званого періоду напіврозпаду знань) призводить до того, що в суспільстві знань цінність знань поступово спадає. Коли цикл здобуття знань у вищій школі (4 – 6 років) наближається до періоду напіврозпаду знань, передавання знань перестає бути основною метою освіти;

4) парадокс навчання – навчання привчає до запам'ятовування, тоді як у зв'язку зі старінням знань актуальним стає вилучення непотрібного з пам'яті, розвиток навичок забувати [9].

За таких умов вища школа повинна формувати передусім знання про те, як здобувати нові знання, та про те, як їх застосовувати на практиці. Я. С. Матковська зауважує: «Володіння знаннями в сучасному світі істотно відрізняється від уявлень про володіння знаннями у Середньовіччі. Зараз знання є не абстрактними поняттями, а такими, що реалізуються в економічному просторі. Такі знання набувають форми технологій – знань про методи і способи виробництва благ і організації процесу їх виробництва. Сучасний спеціаліст є носієм сукупності технологій, які він застосовує на практиці. З точки зору участі у сучасному відтворювальному процесі такий суб'єкт постає як *технолог*» [10, с. 72].

Діяльність економічних агентів із забезпечення безперервного розширеного відтворення найновіших, раніше невідомих знань, на думку Б. В. Саліхова, формує засади підприємницького підходу до створення нових знань, або когнітивного підприємництва. Цілеспрямована управлінська діяльність у сфері створення і розвитку когнітивних знань тоді становить зміст когнітивного менеджменту [12].

Проблема третя – конфлікт між традиційними цінностями викладання

в університетах і необхідністю пристосування викладачів до вимог університетів-підприємців. Завдання сучасного університету багато дослідників бачать у розвитку інтелектуальних підприємницьких здібностей не лише у студентів, а й викладачів, які мають заробляти для університету певні кошти: залучати гранти, брати участь у рекламній діяльності ВНЗ, шукати додаткові джерела інвестування університету. Аналогічно західним країнам запроваджується академічний бізнес-менеджмент, управління університетом як фірмою. Однак така постановка питання натикається на відчутний опір науково-педагогічних працівників ВНЗ. Одне із досліджень, проведених у РФ, указує на те, що понад 80 % опитаних науковців вважають, що перед справжнім професіоналом і науковим працівником стоять насамперед цілі власного наукового зростання, підвищення рівня власних досліджень і науково-технічних результатів. Комерціалізація науки відволікає від проведення фундаментальних досліджень і розвиває нездоровий ажіотаж, який протипоказаний науці [6, с. 56]. Таке ж розуміння академічного капіталізму й у більшості викладачів українських університетів.

Проблема четверта – брак ефективних практичних заходів щодо інтеграції у межах університетів освіти, науки і підприємництва. Для економіки знань актуальною є концепція «наукової освіти», яка концентрує увагу на забезпеченні ефективної діяльності у сфері фундаментальної науки та запровадженні у навчальний процес результатів наукових досліджень: постійному оновленні змісту освітніх програм і навчально-методичних матеріалів, удосконаленні технологій навчання, створенні нових когнітивних інститутів: дослідницьких мереж, віртуальних лабораторій, малих фірм, в яких викладачі та студенти діють як підприємці, пропонуючи новації й просуваючи їх на ринки. При цьому слід пам'ятати, що далеко не всі результати науково-дослідницьких робіт, виконаних в університетах, особливо гуманітарного профілю, можуть бути комерціалізовані. Адже інтелектуальні продукти класичних університетів різноманітні. На наш погляд, важливими є не так уміння науковців заробляти гроші, як вигоди, що одержує суспільство від

наукової діяльності університетів, формування моральних засад соціально-орієнтованої інтелектуальної підприємницької діяльності.

Таким чином, реформування вищої освіти в Україні має враховувати особливості постіндустріальної динаміки вищих навчальних закладів, досвід їх діяльності у розвинених країнах. Вітчизняні університети ще мають пройти етап усвідомлення соціальних вигод і ефектів від формування у своїх студентів компетенцій інтелектуального підприємництва та розвитку когнітивних знань, створити умови для інтеграції у межах університетів освіти, науки і підприємництва. Лише за таких умов можна сподіватися на появу університетів нового покоління, конкурентоспроможних на глобальному ринку освітніх послуг.

Список літератури:

1. *Abosedo J. A.* Intellectual Entrepreneurship: Theories, purpose and Challenge [Electronic resource] / J. A. Abosedo & A. B. Onakoya // International Journal of Business Administration. – 2013. – Vol. 4. – № 5. – Mode of access : <http://www.sciedu.ca/journal/index.php/ijba/article/view/3301/1954>.
2. *Cherwitz R.* Developing Intellectual Entrepreneurship [Electronic resource] / R. Cherwitz. – Mode of access : <https://webpace.utexas.edu/cherwitz/www/ie/scientist.html>.
3. *Johannisson B.* Intellectual Entrepreneurship – Emerging Identity In A Learning Perspective [Electronic resource] / B. Johannisson, S. Kwiatkowski, Th. C. Dandridge. – Mode of access : <http://www.seipa.edu.pl/s/p/artykuly/92/926/Intellectual%20Ent.%20Defined.pdf>.
4. *Sennikova I.* Intellectual Entrepreneurship in Latvia [Electronic resource] / I. Sennikova. – Mode of access : [http://www.ftp://ns1.ystp.ac.ir/YSTP/3/E-%20Book%201%20\(G\)/E-%20book/Magazine/2/4.PDF](http://www.ftp://ns1.ystp.ac.ir/YSTP/3/E-%20Book%201%20(G)/E-%20book/Magazine/2/4.PDF).
5. *Ахтямов М. К.* Интеллектуализация предпринимательства как объективная закономерность развития экономики знаний / М. К. Ахтямов, Н. А. Кузнецова, Л. В. Саакова // Российское предпринимательство. – 2011. – № 4. – Вып. 2 (182). – С. 16–24.
6. *Владыка М. В.* Коммерциализация результатов научно-технической деятельности вузов: цели, формы, проблемы / М. В. Владыка // Университетское управление. – 2009. – № 5. – С. 54–63.
7. *Воронин В. Б.* Теоретические основы интеллектуальной системы инновационного развития предпринимательства [Электронный ресурс] / В. Б. Воронин. – Режим доступа : <http://www.dvgups.ru/dokumenty-konferentsiy/modernizatsiya-ekonomiki-rossii-v-kontekste-globaliz/teoreticheskie-osnovi-intellektualnoy-sistemi-innovatsionnogo-razvitiya-predprinimatelstva/download>.
8. *Кобзева Л. В.* Предпринимательский университет: как университету встроиться в экономику в новом десятилетии [Электронный ресурс] / Л. В. Кобзева. – Режим доступа : http://www.innclub.info/wp-content/uploads/.../кобзева_56_обр_00_ИТР.doc.
9. *Константинов Г.* Интеллектуальное предпринимательство и предпринимательский университет [Электронный ресурс] / Г. Константинов, С. Филонович. – Режим доступа : http://www.buk.irk.ru/exp_seminar/5/doc1.pdf.
10. *Матковская Я. С.* Инновационная экономика и инновационные технологии в университетском образовании / Я. С. Матковская // Университетское управление. – 2009. – № 5. – С. 71–75.

11. *Полезенко К. Н.* Интеллектуальное предпринимательство: понятийный и образовательный аспекты [Электронный ресурс] / К. Н. Полезенко, Е. В. Верхогляд. – Режим доступа : http://www.index.php?option=com_content&view=article&id=47:intellectual-predprinimatelstvo&catid=32:2010-09-12-06-10-26&Itemid=37.

12. *Салихов Б. В.* Интеллектуальное предпринимательство. Управление когнитивными знаниями современной корпорации [Электронный ресурс] / Б. В. Салихов. – Режим доступа : <http://www.bv-salikhov.ru/intellektualnoe-predprinimatelstvo.html>.

13. *Томилин О. Б.* Образовательные технологии формирования компетенций в системе высшего профессионального образования [Электронный ресурс] / О. Б. Томилин, А. В. Бриттов, С. И. Демкина. – Режим доступа : <http://www.elar.usu.ru/bitstream/1234.56789/782/1/UM-2005-01-14/pdf>.

14. *Тхагапсоев Х. Г.* Университет в современной России: технология как стратегический горизонт? / Х. Г. Тхагапсоев // Высшее образование России. – 2011. – № 4. – С. 58–61.

15. *Хомин О. В.* Интеллектуальное предпринимательство как форма становления экономики знаний [Электронный ресурс] / О. В. Хомин. – Режим доступа : <http://www.be5.biz/ekonomika1/2007/07hovsez.htm>.

16. *Чупрунов Е. В.* Классический исследовательский университет в инновационном обществе знаний / Е. В. Чупрунов, С. Н. Гурбатов // Университетское управление. – 2010. – № 1. – С. 6–16.

Шевченко Л. С. Университеты как субъекты интеллектуального предпринимательства.

Осуществлен сравнительный анализ концепций знаниевого, академического и интеллектуального предпринимательства. Охарактеризована деятельность университетов как субъектов интеллектуального предпринимательства. Раскрыта роль компетентностного подхода к обучению и особенности компетенций интеллектуального предпринимательства. Рассмотрены перспективы предпринимательской трансформации университетов Украины.

Ключевые слова: интеллектуальное предпринимательство, университет, компетенции интеллектуального предпринимательства.

Shevchenko L. S. Universities as subjects of intellectual entrepreneurship.

The comparative analysis of concepts of knowledge, academic and intellectual entrepreneurship is proposed. The activity of universities as subjects of the intellectual entrepreneurship is described. The role of competence-based approach to learning and especially intellectual entrepreneurship competences is exposed.

Key words: intellectual entrepreneurship, university, intellectual competences of entrepreneurship.